

Henrik Meinander

KALLPRAT OM EN IDROTTSKLASSIKER

De flesta av oss har våra bokfavoriter, som vi nu och då söker upp, ögnar igenom och kanske t.o.m. läser på nytt för sjunde eller åttonde gången. Så även jag; inom den idrottsliga litteraturen är min favorit utan tvivel *Illustrerad Idrottsbok I-III*, som utgavs i Stockholm mellan åren 1886 och 1888 under Viktor Balcks redaktörskap. Trilogin fascinerar mig p.g.a. att den på ett ypperligt sätt avspeglar sin samtids uppfattningar och ideal om borgerlig fritidskultur. Och allra tydligast förmedlas detta i verkets etsningar och kopparstick, av vilka en stor del är av den sedermera så kända Bruno Liljefors hand.

Balcks trilogi fick snabbt sina skandinaviska efterföljare. Den danska *Illustreret Idrætsbog I-II* utkom åren 1890 och 1893, medan *Norsk Idræt. Skildringer og skisser fra norsk sportsliv* nådde bokdiskarna 1891. De danska banden, redigerade av marinofficeren Victor Hansen, innehåller några symboliskt viktiga lån ur sin svenska förebild, nämligen Frithiof Holmgrens socialdarwinistiska förord samt ett antal av Liljefors illustrationer. Det norska verket var i detta avseende en mer självständig skapelse. Redaktören Laurentius Urdahl gav företräde åt "nationella" idrotter och lät arbetet illustreras av landsmannen And-reas Bloch, som i likhet med Liljefors kunde fånga mänskokroppens dynamik och rörelse med några pennstreck.

I vårt land utkom motsvarande verk - det svenskspråkiga samlingsarbetet *Idrotten i Finland I-IV* - först efter sekelskiftet. En orsak till denna fördröjning var uppenbarligen att Balcks trilogi hade mättat den finländska marknaden, som ju ännu på 1890-talet till betydande del behärskade svenska. Att utge ett dylikt verk på finska kunde inte heller ha varit ett realistiskt alternativ, då de flesta experterna på området var svenskspråkiga och det finskspråkiga föreningslivet ännu låg i sin linda.

När första häftet av *Idrotten i Finland* kom ur pressarna 1904 var situationen redan en annan. Finskspråkiga gymnastik- och idrottsföreningar såg dagens ljus med accelererande fart. Samma år som samlings-

verkets fjärde och sista del utkom, d.v.s. 1906, konsoliderades idrottsrörelsen i en tvåspråkig centralorganisation, Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto - Finlands Gymnastik- och Idrottsförbund. Inte överraskande var *Idrotten i Finland*-verkets initiativtagare Ivar Wilskman en central gestalt bakom denna konsolidering. Vid sidan av sitt värv som gymnastiklärare vid det finskspråkiga Normallyceet i Helsingfors deltog han aktivt i föreningslivet och grundade 1898 landets första regelbundet utkommande finskspråkiga idrottsblad, *Suomen Urheilulehti*. Wilskman var svenskspråkig till börd och utbildning, men var i likhet med många andra samtida läroverkslärare övertygad om nödvändigheten att röja utrymme för landets majoritetsspråk inom alla samhällssektorer.

Varför utgav han då sitt samlingsverk på svenska? Wilskman var medveten om att beslutet föreföll att stå i strid med hans hållning i språkfrågan och urskuldade sig därför redan i förordet. Syftet var att upplysa den ovetande omvärlden om Finlands idrottsliv: "*I mellersta Europa är vårt land känt endast till namnet, och i sydeuropeernas vetande finnas vi helt enkelt inte till.*" Eftersom detta upplysningsarbete svårligen kunde ske på finska hade han valt svenskan, som i alla fall förstods i hela Norden. När verket sedan 1907 började utges i finsk översättning uppgav Wilskman att han frångått sin ursprungliga tanke att publicera det på tyska när det idrottsliga samarbetet med skandinaverna ökade. Han inflikade också att ingen förläggare 1904 hade varit intresserad av att utge verket både på svenska och finska.

Wilskmans beslut att publicera ett svenskspråkigt samlingsverk för en nordisk publik förefaller att ha mognat kring 1902. I slutet av januari detta år sände han nämligen ett förtroligt brev till vännen Viktor Balck, där han betonade att idrottens frammarsch i Finland fortsatte trots pågående förryskningsåtgärder. Som bevis på detta bifogade han med följande rader ett färskt nummer av *Suomen Urheilulehti*, gärna medgivande att endast ett fåtal i Sverige förstod finska:

"Språket betyder här mindre. Ett ärligt arbete för idrotten och det växande släktets fysiska utveckling är ju huvudsaken. Därför förstår en svensk idrottsman - och framför alla andra Viktor Balck - sin finska broder."

Det är svårt att säga hur mycket Wilskmans ord här bör betecknas som tomma artighetsfraser. Utgivandet av *Idrotten i Finland* visar i alla fall att han snart kom på andra tankar. Sverige och resten av Skandinavien måste hållas informerat om vad som hände i Finland, inte minst p.g.a. att man befarade att den ryska integrationspolitiken skulle fortsätta. I bakgrunden fanns också helt prosaiska skäl för en svensk språkdräkt. Så sent som 1905 hade endast tre av landets fram till dess tretton utgivna idrottstidningar varit finskspråkiga. Det var fortfarande inte en alldeles enkel sak att snabbt hitta idrotts-expert på alla ifrågavarande ämnen med erforderliga kunskaper i finska.

Samlingsverket utkom som nämnt i fyra häften mellan åren 1904 och 1906. Den första delen handlade om "Gymnastik och allmän idrott" och skrevs av redaktören själv, som utan tvekan även var kompetent på området. Följande häfte hade som temata jakt, fiske och hundsport. Som skribenter fungerade kvartetten A.F.Londen, A.Th. Böök, Walter Herlin och O. Nordqvist. Tredje delen hade ett mer brokigt innehåll: redaktörens son Atle Wilskman skrev om cykling, Lennart Porthan och A.R.Frenckell om hästsport samt Otto Brandt om diverse vinteridrotter. Den avslutande delen var ägnad åt rodd, segling, simidrott, turism och motorsport. Bland skaran av författare i detta fjärde häfte kan nämnas senatorn August Ramsay, som i ett kort inlägg skrev om kanotsportens introduktion i Finland i mitten av 1880-talet utan att glömma sin egen andel i densamma.

Wilskmans förebild var inte överraskande *Illustrerad Idrottsbok*. Enligt en samtida kommentar av Viktor Heikel hade han under planeringsskedet också haft Carl Eulers mastodontiska *Encyklopädisches Handbuch des gesamten Turnwesens und der verwandten Gebiete I-III* (1894-1896) i tankarna. Slutresultatet blev dock ganska annorlunda och detta berodde inte enbart på att Wilskman varken hade Balcks lätta penna eller Eulers germanska ordningssinne. Mellan den svenska klassikern och *Idrotten i Finland* låg närapå två decennier av snabba och genomgripande förändringar på det idrottsliga fältet. Konkurrensmomentet hade slagit igenom på bred front, grenurvalet växte stadigt, samtidigt som många aktiviteter p.g.a. teknologins framsteg och ett ökat utbud av nödig utrustning höll på att mista sin sociala exklusivitet.

Allt detta går att skönja vid en genomläsning av *Idrotten i Finland*. Istället för detaljerade beskrivningar av ett handvapens mekanism, ett fiskeredskaps finesser eller en cykelsits fjädring erbjuds resultatlistor, aktuella föreningsnyheter från fältet och stjärnporträtt. Hela behandlings-sättet är ett annat än i *Illustrerad Idrottsbok*. Läsaren förutsätts behärska tekniken och känna till utbudet av redskap; presentation av spelregler och slitstarka dräkter förekommer inte; stilistiken är för det mesta enkel och robust konstaterande.

Det mekanistiska intrycket förstärks ytterligare av det rikliga bruket av fotografier, som ju överhuvudtaget inte förekom i de skandinaviska föregångarna. Enstaka teckningar återfinns här och där, men det allmänna intrycket präglas av mängden av medaljstinna person- och gruppfoto-grafier. Ett kapitel för sig är förstås bilder av idrottsmän eller t.ex. motorbåtar i rörelse. Få av dessa fotografier är skarpa; avbländningen och exponeringstiden utgjorde ännu ett svårt problem. Men det gäller givetvis att försöka se på dessa små och suddiga bilder med samtidens ögon, för vilka det var naturligt att en framsputtande tävlingscyklist inte kunde återges knivskarpt.

Viktor Balck hade fyllt över 200 sidor av sitt verk med fäktningsinstruktioner. I *Idrotten i Finland* förekom denna i tiden högst ridderliga konst överhuvudtaget inte. Detta berodde inte enbart på att grenens popularitet hade avtagit stadigt under slutet av 1800-talet. I bakgrunden spökade uppenbarligen också Wilskmans misstänksamhet gentemot överklassfasoner. Han behärskade för det mesta sin attityd, men nu och då slank ett pejorativt uttalande igenom, såsom då han förbigående nämnde att "lawntennis-spelet" var omtyckt av överklassungdomen, för att sedan tillägga att "*denna lekart ringaktas dock något af de egentliga idrottsmännen*".

En annan tidstypisk nyhet var att man även noterade ett antal kvinnliga gymnaster och idrottsutövare. Mest uppmärksamhet fick konståkerskan Nadja Frank (född Antipin), vars framgångar vid en internationell tävlan i Stockholm visserligen var av så gammalt datum som 1889. Otto Brandt fann det bäst att i sin redogörelse över hennes Stockholmsresa citera det svenska organets *Tidning för Idrott* smickrande bedömande:

"Aldrig har man här i Sverige sett något så vackert och elegant i kvinnlig skridskoåkning. Fru Frank undviker sorgfälligt alla sådana rörelser och figurer, som ej harmoniera med det kvinnliga behaget ..."

Resultatorienterade idrottskvinnor fick också en viss uppmärksamhet. Ett kvinnligt båtlag från Helsingfors Roddklubb står uppställt på klassiskt vis i ett dynamiskt grupp fotografi: årorna är ännu i händerna, medaljerna blänker och den i mitten sittande manliga coxen gör på något sätt ett vilset intryck. Men pärlan bland dessa kvinnoporträtt är ändå skidåkerskan, som tagit pris i ett lopp i Kajana. Hon står på skidor iklädd skinnstövlar, lång kjol, ylletroja, vantar och en huvudduk, ur vilken en tjock fläta dyker fram. I fonden är en snötäckt åker, en folkskola - eller kanske ett byahem - och tre sega tallar.

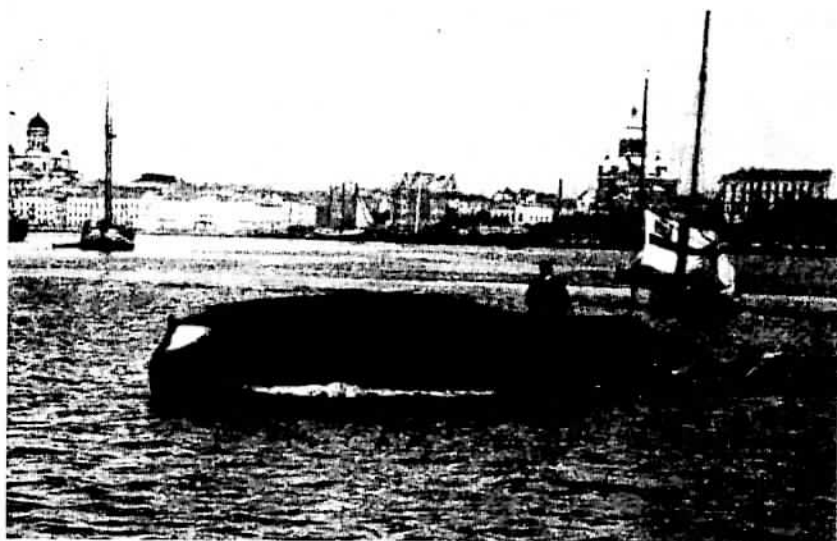
Ett av samlingverkets mest mångsidiga bidrag var skrivet av redaktörens son Atle Wilskman. Wilskman d.y. börjar sin något snirkliga redogörelse över cykelsportens uppkomst och spridning i Finland med ett pressurklipp om den första "velocipedtävlingen" i Helsingfors den 19 oktober 1884. Tävlings förrättades i Kajsaniemi park - den finska idrottsrörelsens urhem:

"Banan sträckte sig i krets längs några promenadgångar och tyvärr öfver en liten kulle, där vägen var i mycket dåligt skick, som naturligtvis menligt inverkade på resultatet, hvilket ytterligare påverkades däraf, att den föregående veckan varit regnig..."

Utvecklingen gick emellertid framåt med rasande pedaltramp, inte minst efter 1890 då massimporten av Dunlop-ringar inleddes. Försäljningen av brittiska "bicyklar" ökade drastigt och ledde 1896 till att man började marknadsföra även franska och amerikanska fabrikat. Vid det laget hade tävlingsverksamheten redan fått etablerade former. Våren 1896 invigdes en av den danske ingenjören R. Faber ritad velodrom i Djurgården norrom Helsingfors stadskärna, som möjliggjorde högklassiga tävlingar och attraherade stjärncyklistare från Baltikum och S:t Petersburg.

Atle Wilskman förebådade här ett av de ledande temata i 1900-talets idrottskultur, nämligen kommersialismen och den därav följande professionalismen. De tekniska framstegen hade gjort cyklismen till något av en folksport men samtidigt fått dess toppidrott att alltmer

påminna om antikens cirkusspel. Som skribenten alldeles riktigt påpekade byggde allt på en medveten marknadsstrategi: *"Ty velocipedagenterna hafva bedrivit reklam för de fabrikat de representerar genom att vid dem binda de bästa ryttare, som stått till buds."*

Racerbåten "Samstanaka" anlöper Södra Hamnen i Helsingfors. Kuva: Suomen urheilumuseon valokuva-arkisto.

Idrotten i Finland innehöll också en kort artikel om motorsport av Yrjö Weilin, som sedermera kom att starta en egen bilagentur. Största delen av hans inlägg gällde dock motorbåtar, vilka trots sjöfolkets erkända konservatism hade kommit för att stanna. Weilin visade inledningsvis en viss förståelse för uppfattningen *"att detta besvärliga bråkande med [en] ännu ej ens fullständigt uppfunnen, beständigt krånglande maskin icke är någon sport alls"*, men absorberades sedan snabbt av sina hästkrafter, cylindrar och "benzinmotorer". Om den inhemska konstruktionskonsten fanns inte ännu mycket att säga. Ett lysande undantag utgjorde den 12 meter långa Samstanaka, en droppliknande båtkonstruktion ritad av en viss herr Hongell. Dess förebild var

en fransk racerbåt, men enligt Weilin hade Samstanaka redan plagierats av engelsmännen.

Vilken är då den bild, som fastnar i minnet då man kommit fram till slutorden i Wilskmans samlingsverk? Frågan är egentligen fel ställd. Impressionen av ett sådant verk kan svårligen vara enhetlig, snarast fragmentarisk, och ens slutintryck präglas ofrånkomligen av de avsnitt man själv fattat tycke vid. Det attraktiva med samlingsverk och encyklopedier är just deras kalejdoskopiska innehåll, deras förmåga att väcka associationer av det mest skilda slag. *Idrotten i Finland* fyller dessa mått. Utan att lyfta blicken kan man läsa än om de ryska yrkesjägarernas, de s.k. lukaschernas, utrotning av Egentliga Finlands vargstam åren 1880-1885, än om Gymnastikföreningen för Fruntimmer i Helsingfors, än om doktor W.Widenäs landsvägsfärder med sina automobiler från Eisenacher Fahrzeugsfabrik och Opel-Darracq.

Mitt råd är det oaktat att konsumera Wilskmans idrottsklassiker i smärre portioner. I annat fall kan det gå för er som det gick för Winston Churchill, som i sin memorering av slaget vid Khartoum 1898 beräknade avståndet till de anstormande dervischerna till längden av ett halvt polofält.

KÄLLFÖRTECKNING

Sveriges Riksarkiv, Stockholm

Ivar Wilskmans brev till Viktor Balck 29.1 1902; V.G.Balcks samling, volym 12, CF:s arkiv.

Euler, Carl, Encyklopädisches Handbuch des gesamten Turnwesens und der verwandten Gebiete, I-III. Wien 1894-1896.

Idrotten i Finland i början af tjugonde seklet. Under medverkan af finska idrotts- och sportsmän utgifven af Ivar Wilskman. Helsingfors 1904-1906.

Illustrerad Idrottsbok.Handledning i olika grenar av idrott och lekar, I-III, utgifven av Viktor Balck. Stockholm 1886-1888.

- Illustreret Idrætsbog.* Udarbejdet paa Grundlag af Victor Balcks
Illustrerad Idrottsbok af Victor Hansen, I-II. Kjøbenhavn 1890-1893.
- Norsk Idræt.* Skildringer og skisser fra norsk sportsliv, redaktör Lau-
rentius Urdahl, illustreret af A.Bloch. Christiania 1891.
- Suomen Urheilut XX:n vuosisadan alkuvuosina* useitten suomalaisten
voimailijain ja urheilijain suosiollisesti avustamana toimittanut Ivar
Wilskman. Helsinki 1907-1909.